

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

УДК 82.0+821.161.3

Кісліцына Ганна Мікалаеўна

доктар філалагічных навук, загадчык
аддзела тэорыі і гісторыі Цэнтра
даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі
навук Беларусі
г. Мінск, Беларусь

Anna Kislitsyna

Doctor of Philology, Head of the Department
of Theory and History of Literature
The Center for Research of Culture,
Language and Literature of the National
Academy of Sciences of Belarus
Minsk, Belarus
hanna.kislitsyna@gmail.com

МАНІФЕСТ ЯК ЛІТАРАТУРНЫ ЖАНР: ТЭМЫ І ВАРЫЯЦЫІ

MANIFESTO AS A LITERARY GENRE: THEMES AND VARIATIONS

У артыкуле разглядаюцца літаратурныя маніфесты ад XIX ст. да апошняга дзесяцігоддзя XX стагоддзя. Аўтар аналізуе маніфест рамантызму А. Міцкевіча і такіх літаратурных аб'яднанняў, як “Маладняк”, “Узвышша”, “Таварыства Вольных Літаратараў”, “Бум-Бам-Літ”. З’яўленне вялікай колькасці маніфестаў у канцы XX ст. звязваецца з неабходнасцю ў нацыянальнай самаідэнтыфікацыі ў пераходны перыяд гісторыі беларускага народа, выкліканы перабудовай.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: *маніфест; літаратурнае аб'яднанне; авангард; літаратурны працэс; “Романтычнасць”; “Маладняк”; “Узвышша”; “Таварыства Вольных Літаратараў”; “Бум-Бам-Літ”.*

The article examines literary manifestos from the 19th century to the last decade of the 20th century. The author analyzes the manifesto of A. Mickiewicz’s romanticism and such literary associations as “Maladnyak”, “Uzvyshsha”, “Tavarystva Volnykh Litaratarau”, “Boom-Bam-Lit”. The appearance of a large number of manifestos at the end of the 20th century is associated with the need for national self-identification in the transitional period of the history of the Belarusian people caused by perestroika.

К e y w o r d s: *manifesto; literary association; avant-garde; literary process; “Romanticism”; “Maladnyak”; “Uzvyshsha”; “Tavarystva Volnykh Litaratarau” (“Society of Free Writers”); “Boom-Bam-Lit”.*

Нягледзячы на тое, што літаратуразнаўчы тэрмін *маніфест* (ад лац. *manifestum* ‘заклік, адозва’) асацыюецца з *ідэяй навізны*, паняцце выкарыстоўвалася ў Еўропе ўжо з XII ст. тэолагамі, а з XVI ст. – палітыкамі, што разумелі пад ім заяву, у якой выкладаюцца погляды на тую ці іншую з’яву або тлумачэнне дзеянняў. Для літаратуразнаўства тэрмін стаў актуальным у эпоху рамантызму ў XIX стагоддзі. Аднак далёка не ўсё, што сёння вызначаецца як маніфест, у свой час так характарызавалася.

Празаічныя і паэтычныя дэклараванні пісьменнікамі сваіх поглядаў на творчасць – з’ява распаўсюджаная, аднак сам тэрмін як абазначэнне мастацкіх праграм сустракаецца ў беларускай літаратуры даволі рэдка. У ХХ ст. найбольшая колькасць маніфестаў у айчынным прыгожым пісьменстве прыходзіцца на пачатак і канец стагоддзя. Гэта і не дзіўна, калі ўлічыць, што неабходнасць у гэтым жанры, па-першае, узнікае ў пераходных перыяды гісторыі, па-другое, звязана з барацьбой на літаратурным полі, па-трэцяе, абумоўлена з’яўленнем авангардных плыняў і напрамкаў.

Праграмныя творы пачатку ХХ ст. даследаваліся ў працах М. Мушынскага, М. Мішчанчука, В. Максімовіча, У. Гніламедава, П. Васючэнкі, аднак ніводзін з разгледжаных імі тэкстаў не меў уласна назвы “маніфест”. Праблему мадэрнасці ў “нашаніўскай” паэтычнай класіцы разглядала Т. Вабішчэвіч [1]. Сувязь авангардысцкай творчасці паэтаў 10–20-х гадоў мінулага стагоддзя з літаратурнымі заклікамі А. Міцкевіча вызначана ў кнізе І. Багдановіч [2]. Літаратурныя напрамкі 20-х – пач. 30-х гадоў, а таксама гісторыя літаратурных аб’яднанняў даследаваліся ў дысертацыі В. Жыбуля [3]. Прааналізаваныя ў дадзеных працах праграмныя тэксты па сутнасці з’яўляліся дэкларацыямі эстэтычных поглядаў пісьменнікаў першай трэці ХХ ст., але гэтыя тэксты не вызначаліся як маніфесты ні творцамі, ні даследчыкамі, таму што альбо не былі звязаны з канкрэтным літаратурным напрамкам, ці не мелі эфекту эстэтычнай навізны.

Менш пашанцавала на даследаванні маніфестам канца ХХ ст., калі свае творчыя дэкларацыі прадставілі літаратурныя аб’яднанні “Тутэйшыя”, “Таварыства Вольных Літаратараў” і “Бум-Бам-Літ”. Першым беларускім тэкстам, які і па змесце, і па назве быў маніфестам, быў “Маніфест” літаратурнага аб’яднання “Тутэйшыя”. Пра яго пісала А. Бязлепкіна [4]. Тэкст А. Аркуша “Саломінка пострамантызму” [5] быў праграмным для літаратурнага аб’яднання “Таварыства Вольных Літаратараў”, аднак спецыяльнага даследавання, якое разглядала б яго асаблівасці, няма. Самай багатай на мастацкія дэкларацыі была творчая суполка “Бум-Бам-Літ”, члены якой прадставілі больш за дзясятак маніфестаў, што беспрэцэдэнтна для гісторыі беларускай літаратуры. Асаблівасці творчасці бумбамлітаўцаў і групавы партрэт іх пакалення стаў аб’ектам даследавання К. Бартноўскай [6], аднак іх маніфесты ў гэтай манаграфіі не згадваюцца.

Пачынальнікам жанру літаратурнага маніфеста на нашай зямлі можна лічыць Адама Міцкевіча, аднаго з найвялікшых паэтаў свету, ураджэнца Беларусі. Выдадзеная ў другой палове чэрвеня 1822 г. яго кніга “Паэзія” здолела памяняць мастацкую парадыгму таго часу і стала першым літаратурным маніфестам для нашай літаратурнай прасторы. Ва ўступнай прадмове і містычнай баладзе “Рамантычнасць” Міцкевіч выклаў праграмныя перадумовы літаратуры, якую хацеў стварыць.

Менавіта гэтыя творы сталі тым зернем, з якога вырас беларускі *літаратурны рамантызм*. Выкарыстанне *балады* ў якасці маніфеста – даволі

незвычайны выбар, бо, як вядома, гэта спецыфічны жанр, які традыцыйна ўяўляе з сябе сюжэтны верш, пабудаваны на легендарна-гістарычным, фальклорна-бытавым матэрыяле. Тым не менш, фінальныя словы “Рамантычнасці”, якія мелі палемічны характар, былі ўспрынятыя менавіта як абвяшчэнне творчых прынцыпаў і самога А. Міцкевіча, і яго паплекнікаў. *Дзяўчына бачыць, кажучы з дакорам, – // Людзі ёй вераць глыбока. // Адчуванне і вера мне больш гавораць, // Як шкло мудраца і вока. // Мёртвыя праўды расказваеш люду: // Свет цэлы ў пылінцы знаходзіш, здэцца. // Не знаеш жывых праўд – і не ўбачыш цуду. // Май сэрца, глядзі ў сэрца* [7, с. 70]. Зразумела, што гэты заклік “глядзець у сэрца” не азначаў, што Міцкевіч і рамантыкі цалкам адышлі ад рацыянальнага і эмпірычнага ўспрымання свету. Яны проста акцэнтавалі, што “мудрэц і вока” – не адзіны інструмент пазнання, і заклікалі дапаўняць рацыянальна-пачуццёвае пазнанне пазаземным, відушчым, адкрываючы раней невядомыя вобласці духоўнага мікра- і макракосмасу.

Як вядома, *літаратурны маніфест* – гэта жанр літаратурнай дэкларацыі, форма выкладання эстэтычнай праграмы плыні, напрамку або школы. Згаданыя тэксты А. Міцкевіча адпавядаюць гэтым крытэрыям. Нягледзячы на тое, што балада “Рамантычнасць” не падобная да праграмнага твора ў сучасным разуменні паняцця, беларускія літаратуразнаўцы адзначалі сёлета юбілей першага беларускага маніфеста, і гэта чарговы раз актуалізуе сам тэрмін і нагадвае пра неабходнасць звяртацца да гісторыі яго выкарыстання ўжо ў наш час.

Рамантызм, якому беларуская літаратура абавязана з’яўленнем першага маніфеста, па сведчанні даследчыцы гэтага літаратурнага напрамку І. Багдановіч, “доўжыўся на Беларусі амаль стагоддзе, існаваў побач з іншымі кірункамі і стылямі (сентыменталізмам, рэалізмам, пазітывізмам, мадэрнізмам), праявіўшыся ў неарамантычных формах у творчасці Янкі Купалы, захаваўшы свае стылёвыя адзнакі і ў рэвалюцыйна-рамантычнай паэтыцы 20-х гадоў” [2, с. 3]. Аднак з пачатку 20-х гадоў ХХ ст. ён выцясняецца ідэйна-эстэтычнай канцэпцыяй пралетарскай літаратуры ў формах сацыялістычнага рэалізму. І хоць за гэты час пісьменнікі і крытыкі неаднаразова выказвалі свае погляды на задачы, якія павінна вырашаць літаратура (напрыклад, у дыскусіі на старонках газеты “Наша Ніва” ў 1913 г.), гэтыя тэксты наўрад ці можна называць маніфэстамі, бо яны не дадавалі літаратуры нешта прынцыпова новае, а хутчэй удасканалівалі ранейшыя, выбудаваныя рамантызмам ідэі, і не атаясамліваліся з пэўнай мастацкай плыню.

Відавочна, што першым паўнапраўным маніфэстам ХХ ст. трэба лічыць “Маладняк (Замест дэкларацыі)”, які з’явіўся 20 снежня 1924 г. і адлюстроўваў грамадска-эстэтычную пазіцыю літаратурна-грамадскага аб’яднання “Маладняк” (1923–1928). Яго заснавальнікамі былі М. Чарот, А. Вольны, А. Дудар, А. Александровіч, А. Бабарэка, Я. Пушча. Звяртае на сябе ўвагу тое, што ў тэксце, аформленым як *улётка*, прадстаўлены не толькі творчыя

задачы, якія ставяць перад сабой аўтары, але і іх палітычная платформа. У параўнанні з баладай А. Міцкевіча гэта выглядае дысанансам, але цалкам у духу часу, і не без рамантызму: “«Маладняк» – гэта ўсебеларускае аб’яднанне паэтаў і пісьменнікаў, якія згуртаваліся дзеля таго, каб ідэі матэрыялізму, марксізму і ленінізму ажыццявіць у беларускай мастацкай творчасці... Асноваю нашай мастацкай формы, у якой мы ажыццяўляем нашы ідэі, з’яўляецца мастацка-праўдзівы вобраз, аб’ектыўна адпавядаючы рэальнасці. На розныя сучасныя мастацка-фармальныя напрамкі мы глядзім, як на тэхніку мастацкай творчасці. Наш асноўны прынцып: форма павінна адпавядаць зместу, выкладанне – тэме” [8]. У сваім маніфесте маладнякоўцы вядуць гаворку ад імя калектыўнага “мы”, а задачаю лічаць “з асноў сягонняшняга жыцця вылучыць асновы заўтрашняга” [Там жа].

Створанае па ініцыятыве А. Бабарэкі, З. Бядулі, К. Крапівы, У. Дубоўкі, Я. Пушчы літаратурнае аб’яднанне “Узвышша” прадставіла ў 1926 г. свой маніфест, які называўся «Камунікат беларускага літаратурна-мастацкага аб’яднання «Узвышша»» і меў праграма-палемічны характар. У ім асуджаецца спроба маладнякоўцаў дыскрэдытаваць дзейнасць новага ўтварэння праз абвінавачванні ў эстэцтве, а таксама патрабаванне дыферэнцыяцыі: палітасвета для палітасветных устаноў, літаратурныя згуртаванні – для развіцця літаратуры. Ідэйна-эстэтычная платформа аб’яднання абвешчана ў праграмай заяве (тэзісах) “Ад беларускага літаратурна-мастацкага згуртавання «Узвышша»” (Узвышша. 1927. № 1). Узвышаўцы абгрунтавалі літаратурна-мастацкі кірунак *аквітызм* (лац. *aqua vita* ‘жывая вада’), мастацкай мэтай якога было развіццё звычайна нацыянальнага адраджэння і творчае выкарыстанне новаўвядзенняў сусветнай мастацкай культуры. Аквітызм у пэўным сэнсе быў працягам “паэзіі красы” М. Багдановіча.

Поўную інфармацыю пра творчыя канцэпцыі ўдзельнікаў аб’яднанняў “Маладняк” і “Узвышша” і пра згаданыя вышэй маніфесты можна знайсці ў кнігах М. Мушынскага, У. Конана, І. Багдановіч. Відавочна, што з’яўленне літаратурных маніфестаў гэтых суполак звязана з грамадска-палітычнай сітуацыяй у Беларусі ў той час, пра што таксама неаднойчы пісалася літаратуразнаўцамі.

Нягледзячы на розніцу ў часе, блізкімі па сваіх мастацкіх характарыстыках сталі літаратурны працэс 1920-х – пач. 1930-х гг. і літпрацэс другой паловы 1990-х гадоў. Раптоўнае з’яўленне вялікай колькасці “праграмных” твораў і мастацкіх маніфестаў, якое з пачатку 1990-х г. становіцца адной са знакавых прыкмет літаратурнага працэсу, трэба расцэнваць як прамое сведчанне таго, што адбываецца глыбінны працэс пераідэнтыфікацыі асобы, якая апынулася ў новых варунках існавання. Прагу “быць ідэнтыфікаваным” сацыёлагі вытлумачваюць як жаданне аднавіць цэласны і ўпарадкаваны вобраз свету, няхай сабе і адрозны ад таго, што быў сфарміраваны папярэднім культурным канонам.

У 1986 г. маладыя на той час літаратары аб’ядноўваюцца ў творчую суполку “Тутэйшыя”. Напісаны С. Дубаўцом “Маніфест «Тутэйшых»” (не

друкаваўся, захоўваецца ў архіве С. Кавалёва) складаўся з чатырох частак і трыццаці пяці тэзісаў і стылістычна нагадваў “Адвечным шляхам” І. Абдзіраловіча. Тэкст быў вынікам калектыўнага роздуму над лёсам беларускай літаратуры, спробай пазбегнуць памылак папярэднікаў і выкрышталізаваць уласныя творчыя прынцыпы. Гісторыю яго стварэння, агляд частак і аналіз стылістычных асаблівасцей можна знайсці ў главе “Маніфест «Тутэйшых»” ў кнізе А. Бязлепкінай [4, с. 17–24]. Варта заўважыць, што нейкага прынцыпова новага “-ізму” маніфест не абвясціў.

Затое стварэнне новага літаратурнага напрамку абвясцілі члены літаратурнага аб’яднання “Таварыства Вольных Літаратараў”, створанага ў маі 1993 года. Напісанае А. Аркушам эстэтычнае крэда таварыства – “Саломінка пострамантызму”, нягледзячы на агульную рамантычную стылістыку і множнасць метафар, заканчваецца досыць агрэсіўна:

Пострамантызм – гэта перспектыва, без пяцігодак і планаў.

Пострамантызм – не ідэалізацыя герояў, іх інтарэсаў і пачуццяў. Пострамантызм гэтак жа далёк ад рамантызму, як рэалізм – ад сацыялістычнага рэалізму, як першабытны чалавек – ад сучаснага. Пры гэткай значнай эвалюцыі не застаецца практычна нічога агульнага.

Пострамантызм – гэта пачатак чагосьці зусім новага, а ягоны шлях – НОНКАНФАРМІЗМ [5, с. 11].

Найбольш радыкальна падышлі да праблемы нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці бумбамлітаўцы. У 1995 г. яны ствараюць мастацкую канцэпцыю афрыканізму, якая апрадмецілася ў металічным тазіку, што стаўся першым рэальным фетышам беларускай літаратуры. Нацыянальнае ў іх творчасці канчаткова рэдукуецца, а сама творчасць губляе не толькі пазнавальныя, камунікатыўныя функцыі, але і любую іншую матывіроўку, акрамя самапрэзентацыі яе стваральнікаў. У прадмове да кнігі “Тазік беларускі” ідэолаг групоўкі філосаф В. Акудовіч сцвярджае: “Гук, аформлены ў слове ды нагужаны сэнсам і значэннем рэха, – гэта і ёсць тое, што раней называлася літаратурай. Аднак у пару татальнай змарнеласці і страты ўсялякіх жыццядайных сэнсаў застаецца актуальным толькі рытмічна арганізаваны гук, што спрабуе прарвацца скрозь шумы фізічнага і тэхналагічнага светаў, каб засведчыць рэхам – чалавек чалавеку яшчэ нечым ёсць” [9, с. 9].

Калі сябры беларускіх літаратурных аб’яднанняў “Тутэйшыя” і “Таварыства Вольных літаратараў” вялі адкрытую барацьбу супраць сацрэалізму, то іх наступнікі – па сцвярджэнні “бессмяротнага хроснага бацькі” “Бум-Бам-Літа” В. Акудовіча – спрачацца і варагаваць быццам бы ні з кім не хацелі [10, с. 235]. Аднак ужо першая сумесная публікацыя выявіла даволі агрэсіўнае стаўленне бумбамлітаўцаў да сучаснай нацыянальнай літаратуры. Сем маніфестаў, што з’явіліся ў дадатку да газеты “Культура” (6–12 верасня 1995 г.) засведчылі, што ў літаратуру ідзе пакаленне, настроенае радыкальна.

Ілля Сін прадстаўляў суполку як “задзіночанне людзей, якім надакучыла”:

Нудота – вось што забівае нас, але адначасова і падуштурхвае да дзеяння, і мы нешта чынім, пішам творы і ствараем усялякія літаратурныя аб’яднанні і партыі.

Мэ т а Х: 1. Уплыў яе сяброў на аб’ектыўнае становішча рэчаў. <...>

2. Звяржэнне з пастаментна аб’ектыўных ісцін і замена іх суб’ектыўнай бязгледзіцай.

3. Здзек са святыняў (маральныя ўстоі, культура, іерархіі каштоўнасцей і г. д.) Мы не сцвярджаем, што яны недасканалыя, але ўсё, што створана, мусіць быць дэканструктавана на ўзроўні асобы.

Ш л я х і д а с я г н е н н я: эпатаж і буйнамаштабныя правакацыі. Эпатаж – сродак самаабароны Асобы ў грамадстве эпохі постмадэрнізму... (“Маніфест Х”) [11, с. 5].

Менш ваяўнічы “Маніфест «Бум-Бам-Літа»” С. Мінскевіча, які бачыў “Бум-Бам-Літ” як “рух дзейнай, жвавай беларускай літаратуры, творы якой імкнуцца зрабіць бум”:

“Як усялякі вольны рух, «Бум-Бам-Літ» можа прыхопліваць усіх, хто захоча прыхапіцца, і можа выпускаць усіх, хто захоча «адчапіцца». А ўдзельнікі-«зрухары» могуць ствараць у яго глыбінях свае адмысловыя плыні (накірункі творчасці), свае віры (літаб’яднанні)... І, відавочна, над усім «Бум-Бам-Літам» з’яе звышмэта – максіфэст... усерэспубліканская... усепланетная, усесусветная феерыя зух-рух-лівай думкі з выкарыстаннем магчымых і немагчымых сродкаў масавай і індывідуальнай інфармацыі...” [12, с. 5].

Алесь Туровіч прадставіў “Маніфест транслагізму”, Зміцер Вішнёў – “Маніфест літаратурна-мастацкай партыі. Транслагізм. Шызарэалізм. Паранойя” і “Маршавы там-там «Бум-Бам-Літа»”. Альгерд Бахарэвіч прэзэнтаваў “трагедыю ў двух актах”, дзейнымі асобамі якой становяцца Грамадзянін, Класік і Паэт, які пазначае сваё творчае крэда як “здзекі з беларускай мовы” і эпатуе радкамі:

Зазірніце мне ў рот

(Я вам верш пазяхаю),

Там пануе заўжды некрануты смурод,

Там заўсёды вяртаюцца ўсе будулаі,

Там жыве працавіты і мужны народ... [13, с. 5].

“Маніфест” Бахарэвіча, у якім Паэт “робіць сабе харакіры”, а Класік і Грамадзянін “спароўваюцца” і “паміраюць у жахлівых сутаргах”, моцна нагадвае трагіфарс члена суполкі “Таварыства Вольных Літаратараў” І. Сідарука “Крывавае імша”.

Варта адзначыць, што “эпахальны” нумар “ЗНО” (дадатак да газеты “Культура”; 6–12 верасня 1995 г.), дзе ўпершыню была маніфэставана бумбамлітаўская дзейнасць, з’явіўся дзякуючы ўжо згаданаму вышэй

В. Акудовічу, які ў артыкуле “Афрыка – радзіма тазікаў, альбо Я хачу ў «Бум-бам-літ»”, па сутнасці, сфармуляваў ідэйна-мастацкія прынцыпы суполкі, у якую на той момант уваходзілі Ю. Барысевіч, М. Башура, А. Бахарэвіч, Ж. Васанская, З. Вішнёў, У. Гарачка, С. Мінскевіч, С. Патаранскі, І. Сін, А. Туровіч. Згаданыя самапрэзентацыі былі пракаментаваны крытыкам так: “Мала зрабіць добрую, патрэбную рэч, трэба яшчэ прывабіць да яе пакупніка, *заманіфеставаць* так, каб рука міжволі пасунулася па грошы... І тут ужо, як зазвычай у гандлі, – хто на што здатны” [10, с. 3].

Пазней Акудовіч паспрабуе стварыць бумбамлітаўцам імідж постмадэрністаў і інтэлектуалаў, падвёўшы пад іх “вопыты” тэарэтычную базу. Так, адзін з падзагалоўкаў у яго артыкуле “У вайны няма Айчыны” ў газеце “Літаратура і мастацтва” [14, с. 5] меў назву “Развітанне з Хайдэгерам, Дэрыда, Бум-Бам-Літам, постмадэрнам ды іншымі...”, хоць у раздзеле з гэтай назвай размова ні пра аднаго з пералічаных не вялася.

Прыкладна такую ж рэкламную акцыю ў дачыненні да бумбамлітаўцаў правёў ён і ў працы “Уводзіны ў Новую літаратурную сітуацыю” [10], дзе прадставіў іх як інтэлектуалаў і зазначыў, што ў іх творчасці мастацтва ўпершыню ў беларускай літаратуры “зніталася з навукай”. На ўвазе меўся, відавочна, маніфест *транслагізму* – плыні-прывіду, якая не развілася далей старонак літаратурна-філасофскага сшытка “ЗНО” (выдаваўся як дадатак да газеты “Культура”). Факт з’яўлення гэтага маніфеста (дасканалы ці не – неістотна) аб’явіў аб пачатку на беларускай постімперскай прасторы новага культурнага фетыша – Тэксту.

“Свет як Тэкст” – паўтаралі мантрай маладыя філолагі, спрабуючы апісаць свае ўяўленні аб тым, як трэба пісаць, па якіх законах жыве пісьмо, якія элементы з’яўляюцца сэнсастваральнымі, а якія не. Па вызначэнні С. Мінскевіча, “транслагізм (ад *транс* – скрозь, *логас* – слова, закон, тэкст) – літаратурна-мастацкі метаад, які стварае (сэнсавыя, пачуццёвыя, абстрактныя...) лабірынты пранікнення скрозь бясконца мерны тунэльны тэкстасвет, дзе тунэлі безупынна то адчыняюцца, то зачыняюцца; спалучае асацыяцыямі розныя ўзроўні звышматэрыяльнасці” [15, с. 3]. Згодна з транслагізмам “звышматэрыяльнасць ствараецца з дзірак (адтулінак-адсюлінак), якія складаюцца ў лагемы (носьбіт тунэльнага пераходу; у залежнасці ад выбраных умоў, у тэкстасвеце лагемай могуць быць фанема, графема, слова, фраза, абзац)” [Там жа]. І вось гэтыя лагемы дазваляюць ствараць пераходы ад адной тэкставай рэальнасці да другой, што, відавочна, і было на мэце стваральнікаў тэорыі.

Пакінуўшы без каментарыяў “навуковасць” гэтага маніфеста, заўважым, што ён, па сутнасці, трапляе ў апазіцыю як да традыцыйнага, “дабартаўскага” літаратуразнаўства, так і да постмадэрновага і сведчыць хіба што пра філалагічную адукацыю яго стваральніка. Аднак якім бы недарэчным ні здаваўся выкарыстаны Мінскевічам тэрмін “дзірка” – як і знакамітыя “адтулінкі-адсюлінкі”, ён уяўляецца сугучным бартаўскаму вытлумачэнню

значнасці Тэксту. У сваім маніфесце С. Мінскевіч спрабуе знайсці матэрыяльны выхад, “тунэль” у тэкстасвет, існаванне якога з’яўляецца адным з “вынаходстваў” постмадэрнізму. Думаецца, не трэба ператлумачваць тут усё, што хацеў сказаць аўтар, заўважым толькі, што практыка, ці тое, што падавалася ў якасці ўзору транслагізму ў “Культуры” (31 жніўня 1994 г.), не вытрымлівала нават павярхоўнага аналізу. Аднак гэта не супярэчыць традыцыі маніфестаў як жанру – яны дэкларуюць намер, а не апісваюць практыку. Варта адзначыць, што С. Мінскевіч – даследчык і перакладчык твораў А. Міцкевіча на беларускую мову.

Блізкім па духу да транслагізму, быў і *лагафармізм*, абвешчаны праз пяць год пасля ў маніфесце А. Кавалеўскага, дзе больш увагі надаецца не “лінгвістыцы”, а форме, дакладней, зрокаваму ўспрыманню твораў. Лагафармізм (ад лац. *logos* – слова і *forma* – форма), на думку яго стваральніка А. Кавалеўскага, гэта літаратурна-мастацкі метад, які дазваляе адчуць і ўсвядоміць натуральную, першародную субстанцыю вобраза пры дапамозе адзінага і найбольш гарманічнага спалучэння слова і формы (пад формай разумеецца зрокавае ўспрыманне і непасрэднае графічнае ўваабленне мастацкага твора), а таксама праз шэраг асацыяцый, якія ўзнікаюць паступова і выкліканыя гэтым спалучэннем. Канцэптуальнымі былі і раннія творы А. Туровіча, зноў жа скіраваныя на дзею і саўдзел гледачоў. Сярод іх былі і творы, у якіх не было ўласна тэксту.

Падмену паэтычных і праяічных тэкстаў творамі выяўленчага, візуальнага мастацтва і перформансу можна акрэсліць як спецыфічную мастацкую немату, ідэя якой гучыць у многіх маніфестах бумбамлітаўцаў. Прывід мастацкай нематы ўзнікае пры прачытанні праграмных для “Бум-Бам-Літа” тэкстаў Ю. Барысевіча “Літаратура і яе органы”, “Цела і тэкст”, “Літаратура з першых рук”. Галоўны пасыл тэкстаў Ю. Барысевіча часоў “Бум-Бам-Літа”, большасць з якіх, дарэчы, пісалася як маніфесты, – гэта *заклік адмовіцца ад друкаваных тэкстаў*.

З 2001 г. удзельнікі “Бум-Бам-Літа” распачалі кніжны праект, у якім прынялі ўдзел пераважна маладыя аўтары. Праект даў ім магчымасць выдаць свае кнігі ў серыях “Бібліятэка «Бум-Бам-Літа»” і “Серыя *Schmerzwerk*” і такім чынам нівеліраваць уласныя заклікі адмаўляцца ад друкаваных тэкстаў. Суполка “*Schmerzwerk*”, у якую ў 2000 г. увайшлі Ю. Барысевіч, З. Вішнёў, В. Гапеева, В. Морт, А. Бахарэвіч, І. Сін, стала правапераемніцай “Бум-Бам-Літа”. У яе маніфесце “Утылізацыя болю”, напісаным Ю. Барысевічам, абвешчаецца, што “*Schmerzwerk*” спрабуе прымірыць экзістэнцыялізм і сюррэалізм, цела і слова. Галоўнай каштоўнасцю ў маніфесце аб’яўляецца *шчырасць*. Аднак відавочна, што і гэты заклік не быў рэалізаваны ў творчасці ўдзельнікаў суполкі.

Нягледзячы на тое, што тэрмін *маніфест* пры вызначэнні жанру выкарыстоўваўся беларускімі аўтарамі літаратурных адозваў параўнаўча рэдка, яго гісторыя налічвае два стагоддзі. Ствараючы літаратурныя

маніфесты, пісьменнікі звярталіся да балады, эсэ, драматургічных абразкоў, літаратуразнаўчых артыкулаў. Слова *маніфест* у назве ўпершыню сустракаецца ў “Маніфесте «Тутэйшых»”, а найбольшую колькасць твораў гэтага жанру стварылі члены літаратурнай суполкі “Бум-Бам-Літ”.

ЛІТАРАТУРА

1. *Вабішчэвіч, Т. І.* Станаўленне нацыянальнай паэтычнай традыцыі (1900–1910-я гг.): фактары, механізмы, этапы / Т. І. Вабішчэвіч. – Мінск : Беларус. навука, 2009. – 254 с.
2. *Багдановіч, І. Э.* Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / І. Э. Багдановіч. – Мінск : Бел. навука, 2001. – 386 с.
3. *Жыбуль, В. В.* Ідэйна-мастацкія пошукі ў беларускай паэзіі 20-х – пачатку 30-х гадоў XX стагоддзя : дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01 / В. В. Жыбуль. – Мінск, 2003. – 107 л.
4. *Бязлепкіна, А.* Разам і паасобку: Таварыства “Тутэйшыя” / А. Бязлепкіна. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 2003. – 162 с.
5. *Аркуш, А.* Выпрабаванне развоям / А. Аркуш. – Полацк : Полацкае ляда, 2000. – 90 с.
6. *Bartnowska, K.* Białoruski postmodernizm. Liryka pokolenia Bum-Bam-Litu / K. Bartnowska. – Warszawa : WUW, 2009. – 225 с.
7. *Міцкевіч, А.* Выбраныя творы / А. Міцкевіч; уклад., прадм. і камент. К. Цвіркі. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2003. – 640 с.
8. Маладняк (замест дэкларацыі) [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://www.nlb.by/upload/prod/Maladnyak/2_Historia_stvarenya_Maladnyak/declaration.pdf. – Дата доступу: 19.09.2022.
9. Тазік беларускі : зб. вершаў / В. В. Акудовіч [і інш.]. – Мінск : Бервіта, 1998. – 96 с.
10. *Акудовіч, В.* Разбурыць Парыж / В. Акудовіч. – Мінск : Логвінаў, 2004. – 298 с.
11. *Сін, І.* Маніфест X / І. Сін // *Культура*. – 1995. – 6–12 верасня. – С. 5.
12. *Мінскевіч, С.* Маніфест “Бум-Бам-Літа” / С. Мінскевіч // *Культура*. – 1995. – 6–12 верасня. – С. 5.
13. *Бахарэвіч, А.* Маніфест / А. Бахарэвіч // *Культура*. – 1995. – 6–12 верасня. – С. 5.
14. *Акудовіч, В.* У вайны няма Айчыны / В. Акудовіч // *ЛіМ*. – 1998. – 16 студзеня. – С. 5, 12.
15. *Мінскевіч, С.* Праз галерэю / С. Мінскевіч. – Полацк : Полацкае ляда, 1994. – 61 с.

Поступила в редакцию 03.04.2023